

1635 M. 5

A
SZÉKELY-UDVARHELYI

RÓM. KATH.

FÖGYMNASIUM

IFJUSÁGÁNAK.

ÉRDEMSOROZATA

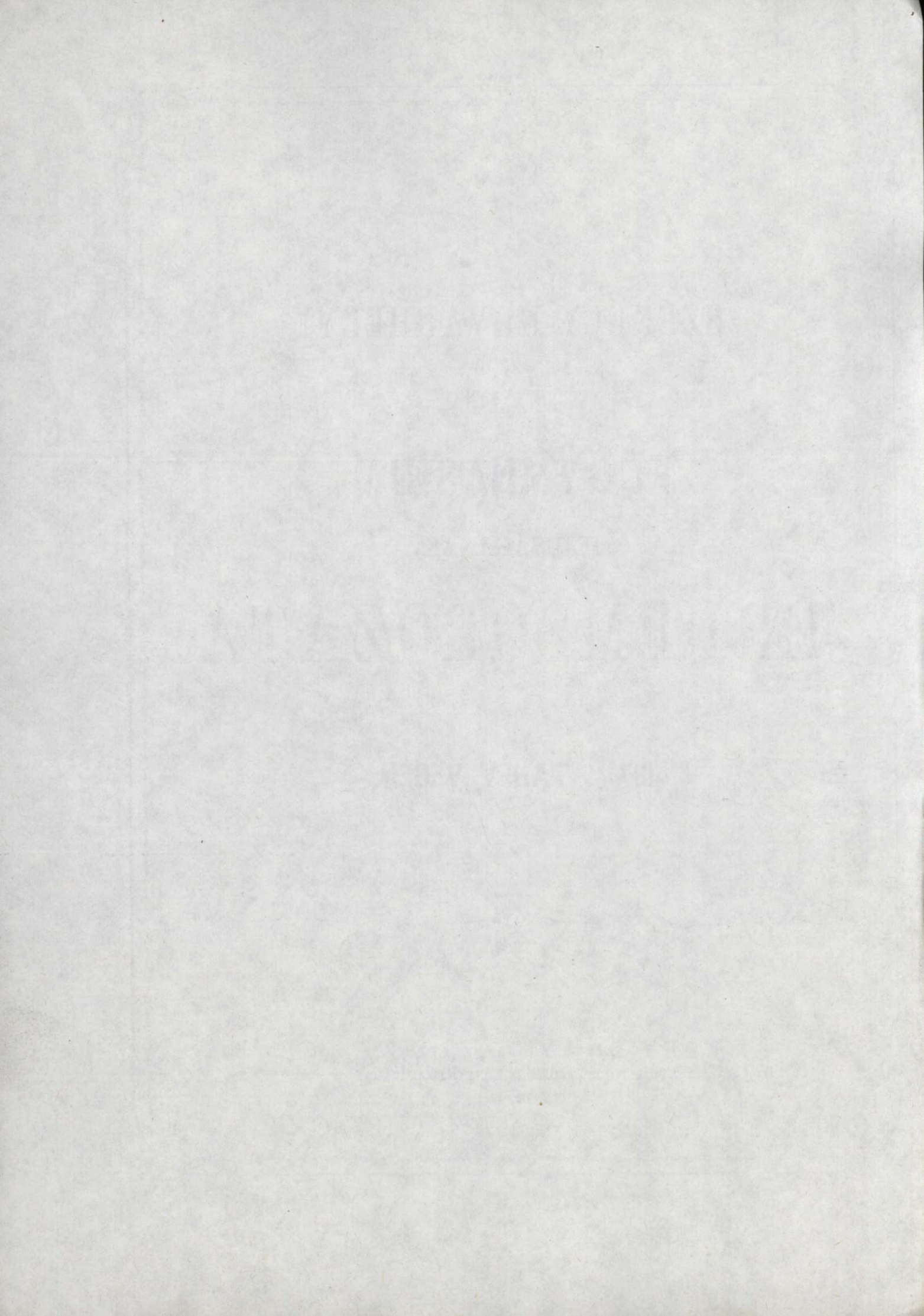
AZ

187³/₄. TANÉV VÉGÉN.

SZÉKELY-UDVARHELYTT,
NYOMATOTT BECSEK D. KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1874.

A széproza és Kazinczy.

(Irodalomtörténeti értekezés.)

Mottó: „Két isten nyit pályát — a Hír s a Szerelem —
Eredj, s a nemes szív s isteni értelem,
Mutasd meg, mit érnek;
Hogy a mint bámulni fogja dicsőséged,
A boldogságban is hív-unokánk téged
Válasszon vezérnek.“

Kiss János.

A szellemi műveltségnek alapköve a nyelv. Ez a társadalmi életnek közlekedési eszköze, mely szavai-
val a szükséges fogalmakat megjelöli, az érzelmeket és gondolatokat alakba önti. Azonban nem kell azt hinnünk,
hogy a nyelv mindjárt kezdetben tökéletes, sőt ellenkezőleg nagyon is szűkkörű, épen mint a nemzetnek, mely
azzal él — fogalomköre. Amint azonban valamely nemzetnek szükségletei, igényei és szellemi érzéke, a melynél
fogva képes általában a nyelv és ebből kifolyólag a költői alkotás remekeit élvezni s azokból valódi gyönyört
meríteni, a szomszédos miveltebb népekkel érintkezés folytán szaporodnak és finomodnak: az ezek alapján szár-
mazott értelmi képződéssel fokozatosan fejlődik és bővül a nyelv is. „Valamint a szív, mondja gr. Széchenyi Ist-
ván, csak kölcsönös szívbeli gerjedelem által tárul ki a szerelem mennyei érzetire, úgy az agyvelő is csak agy-
velő által emelkedhetik lépcsőnkint oly erőre, mely gyakran bár villámként, az agyagba szorult halhatatlan lel-
ket teljes fényében tünteti előnkbe.“

De vizsgáljuk meg a miveltebb irodalmakat és tapasztalni fogjuk, hogy kivétel nélkül más nyelvek
befolyása alatt emelkedhetek általános elismerésre. Cicero, a halhatatlan író, a görög bölcsészet alapos tanulmá-
nyozása által szerezte magának hervadhatlan babérait; az angol irodalom óriása Shakespeare legremekebb tár-
gyait és eszméit a római irodalomból merítette; Schillert és Göthét, a német irodalom e két bajnokát, a classici
tanulmányok emelték a leghiresebb költők sorába; a görög, latin, francia, angol és német irodalom szolgált ala-
pul hazai irodalmunkban Berzsenyi, Kazinczy és Kölcsenynek.

Ezen példák elég fényes bizonyítást tesznek arról, hogy egyetlen nyelv sem fejlődhetik saját erején.
Bármily szeretettel és ragaszkodással viseltessenek egyes nagy férfiak a nemzeti nyelv iránt, midőn azt öntuda-
tosan akarják miveltetni és fejleszteni, más irodalmak kell hogy alapul szolgáljanak, melyekben az értelmi fejlettség
és eszmegazdagság sokkal tágasabb körű.

Ebben találjuk fel okát annak, hogy nemzeti nyelvünk csak későn kezdett fejlődni és miveltődni. Midőn
a kilencedik század második felében a népvándorlás a magyar nemzetet az öröklött haza birtokába juttatá, kelet-
ről hozott természeténél fogva nagyobb előszeretettel viseltetett a kül szépség, mint a lélek és elme iránt; becse-
sebbek voltak előtte a természet egyszerű éleletei, a háborúk és hódítások, mint a művészet és tudomány
csodamunkái.

Azonban a tizenegyedik században, midőn a kereszténység magva kezdett elterjedni, ezzel egyetemben
a nyelv is nagy lendületet nyert. Az új kormányforma, az új vallás a szellemeket egészen más, az előbbtől tel-
jesen különböző irányba terelte: az új emberek és idegen hittérítők közvetítése folytán az európai észjáráshoz
hajolva, az értelemnek adott elsőséget a szépség felett. S bárba nemzeti nyelvünk kezdetben egyoldalulag a val-
lási élet terén miveltetett, minthogy a tudományosság terjesztői a szerzetesek valának, kik a világtól elszigetelten
élvén, a külviszonyokkal nem voltak ismeretesek, minek folytán a társadalmi élet kívánalmainak sem felelhetett
meg nyelvök; de a szükség kényszerítése folytán használatba vett szláv és latin szavak által legalább bővült és
változatosabb lett.

A 16. és 17-ik századokban hajnal hasadt irodalmunkra. Nyelvünk öntudatos miveltése csakis e száza-
dokban kezdődött, midőn a reformatio sebes elterjedésével s a műveltség főeszközeinek, — sajtó, tanodák — gyors
szaporodásával, — bárha a különböző vallások hívei leginkább követők szaporítását tarták szem előtt, s a tö-
rökkel folytatott küzdelmek a szellemi fejlődésre nézve akadályul szolgáltak — a műirodalom kezdődési idősza-
kára akadunk. Az erős nemzeti öntudat új szókat létesített; mert a mint Geleji Katona István mondá: „nincs
oly dolog, melyet magyarul ki ne fejezhetnénk.“

Ezen időszak prozaírói közül különösen kitűntek: Pázmány Péter, „Kalauza“ által, melyben — Toldy szerint — „a magyar nyelvnek nem várt, előre nem láthatott kiképzést adott, miért méltán egy új aera szerzőjének neveztetik.“ Irálya teljesen kerekded, eszméi és gondolatai eredetiek. A nyelvtan tökéletesítésére jelentékeny befolyást gyakorolt: az ikes igéket, határozott és határozatlan alakot egész szabatosággal kezelte, a mire elődei nem sok gondot fordítottak. A költővel mi is elmondhatjuk róla: „Purpura virtutem, doctrinam scripta loquuntur! Magnos magna decent: utraque summa fuit.“ Telegdy Miklós művészileg alkotott beszédeivel, melyekkel a nemzet szellemét fölvilványozta; Szenczi Molnár Albert szabatos nyelvezete, hibátlan és csinteljes compositiója által szintén e kor jelesebb tehetségei közé emelkedett; és gr. Haller János, ki „Hármas Istoria“-jában egy ép nyelvezetű szépirodalmi prózát hagyott hátra.

Ha ezen és számos más harcosok méltó utánzókra találunk, nyelvünk szépen fejlődhetett volna, de erők hiányában a 18-ik században beállott a pangás, mely az előbbi idők sikerteljes működéseit is semmivé tette. A nemzeties izlés romlott s a francia szavak magyarosítása lett uralkodóvá. A tudományos elnevezések idegenek voltak. A proza irodalom terjengő, kedélytelen, száraz; s a mi csekély termékenységet tüntet fel e század, az leginkább a széles kiterjedésű körülírásokban nyilvánult. A felsőbb körök társalkodási nyelve idegen gyöngökkel díszeskedett s még a jó is csak csinálva volt, nem pedig teremtve. Ily szomorú állapotra jutott nemzeti nyelvünk a 18-ik század első felében, a midőn a nemzeti nyelv hanyatlásából már a nemzet megsemmisülését is kezdék jósolgatni.

Azonban egy különös nemtő e század nyolcadik tizedében az ujjászületés csillagát emelé a magyar irodalom fölé. A testőrséregben létező magyar nemes ifjak szellemi gyarlóságuk felismerésében mohó vágygyal kaptak az európai művelt nyelvekhez; s midőn kitartó fáradozás után a francia és német irodalom emelkedettségével megismerkedve, anyanyelvök elhagyatottságát kezdék tapasztalni: többek lelkében szilárd elhatározássá vált a pangó nemzeti nyelvet más miveltebb nyelvek alapján nagygyá tenni. Bessenyei György volt az első, ki buzdításával és a francia irodalom jelesebb terményeinek átültetésével megkezdé az irodalom gazdagítását, s az ugynevezett francia iskolát alapítá. Bölcsészeti, történeti iratai, valamint a magyar nyelv mivelését tárgyazó értekezései irodalmunknak becses emlékeit képezik mind e mai napig. A jó példaadás nem is maradt követők nélkül. Báróczy Sándor regényei, beszélei, valamint erkölcsi levelei által, melyeket részint német, részint franciából fordított, választékos és könnyű nyelvezete folytán szépprozánknak nagy lendületet adott.

Míg azonban ezek és számos követők az európai művelt nyelvek mintájára képezték a nyelvet; addig egy más csoport átlátta, hogy a classica nyelvek valának mindenkor azon eszközök, melyek a jellem szilárdítására és nemesítésére, az izlés finomítására és a széphangzásra vezetnek, s a melyek az emberi szellem magasabb kiművelésén, a tudományok és művészetek terjesztésén és felvirágoztatásán legtöbbet lendítettek és lendítenek: minek következtében a classica irodalom jelesebb terményeinek tanulmányozása és áttétele által irodalmunkat a classicitas méltóság teljes magaslátára óhajtották emelni.

Bárha ezen iskolának követői időfolytán mind kevesbültek, még az egyetemes emelkedés korában is akadunk pártolóira. Így Széchenyi István „Hunnia“ című művének 84. lapján a latin nyelvről így szól: „Szolgáljon az ezután is a férfiúi tömött szólás és írásmód példájául s legyen minden felett halhatlan remekei által buzdítója nemzetünknek római honszeretetre, római nagylelkűségére, római nagyságra.“

Minthogy azonban eredendő bűn az állhatatlanság, melynél fogva sem a tökéletesben, sem pedig a tökéletlenben nem maradhat az ember sokáig, hanem egyik változásnak követnie kell a másikat; már ezen elv folytán is létesülnie kellett irodalmunkban egy újabb csoportozatnak, melynek célja vala a különböző irányban munkáló csoportozatok szerencsésebb vivmányait magukévé téve, részint ezek egyesítése, részint pedig önálló törekvések által irodalmunkat s főkép irodalmi szépprozánkat Hercules oszlopáig felvinni.

Ezen szellem munkások sorából emelkedett ki Kazinczy Ferenc is, ki szépprozánknak megalapítója s kiről igen találóan nyilatkozik Berzsenyi Dániel „Ajánlás“ című költeményében, midőn így szól: „Plátói nyelved s lelked idézte hozzánk az ép íz szebb geniussait.“

Kazinczy azon írók egyike, kik méltán megérdemlik a magyar nemzet kegyeletteljes tiszteletét. Már gyermek korában nagy előszeretettel viseltetett a könyvek iránt: olvasott s azokból jegyzeteket készít magának s legkedvesebb időtöltése volt az írás. Ezen tapasztalatokból kifolyólag atyja sokszor mondá: „Ebből a gyerekből csakugyan író lesz!“ Az atyai jóslat nem remélt nagyságban teljesült; mert Kazinczy hazánknak oly önzetlen és buzgó írója lett, kinék szilárd és határozott jelleme céljainak létesítésében nem ismert semmi akadályt, hanem egész odaadással küzdött azon elve mellett, hogy a magyar nemzetnek egy virágzó irodalmat teremtsen, mely nem csupán a szellemi nemesülés végett; hanem a különböző és nagy számmal létező ellenségek közötti existenciájának megerősítése szempontjából is elkerülhetlen szükségessé vált. Ezen célja kivitelében nem gátolta őt

az inség és nyomorúság, melyekkel külföldi utazásai közben, a hova az ismeretek vágya és a tudományszomj vezérelték, küzdenie kellett; mert a haza és hazai nyelv fölvirágoztatása lebegett szemei előtt.

S midőn tapasztalatokkal és ismeretekkel terhelten hazájába visszatért, egészen új nyelven és új lélekkel kezdette meg nyelvújítási tervének keresztül vitelét. A nemzet jelesebb írói közül Révayt, Kis Jánost, Virág Benedeket, Szemere Pált, Horváth Istvánt, Berzsenyit, Kölcseyt és több másokat eszméjének megnyervén, ezek közremunkálásával oly lendületet adott irodalmunknak, hogy elleneink a nemzet gyors emelkedésére féltékenyek kezdtek lenni; minek következtében az ébredés első tűzébeni elfojtása már 1794-ik év végével megkiséreltetett. A Mártinovic-féle összeesküvés alkalmával egy „Politikai káté“ című demokratikus szellemű röpirat került nyilvánosságra, melynek írójaul Kazinczy — mint az irodalomnak akkor már pártvezére — jelentetvén be, elfogatott és Brün, Kufstein és Munkács börtöneiben hetedfél évig sinlődött.

„De minden nagyobb eszmének megvoltak vértanui — ugymond br. Eötvös József — a küzdőknek vesztét guny és átok követte sokszor, s az, a mit szenvedtek, első pillanatban mint ijesztő példa áll azok előtt, kik magasabb feladatnak akarnák szentelni létüket. S ha a történet folyamát tovább követjük, nézetünk megváltozik. Az elnyomó emléket az utódok átka követi, a vértanu tovább él eszméjével, s a jövő bámulva látja, hogy a győzelmet . . . . . az áldozat vítta ki.“

A börtön penészes falai nem is rettenték őt vissza a munkálkodástól; napjait ott is tevékenység közt töltötte el, s midőn íróeszközei a zsarnok börtönőr által elvették, az ablakról lefejtett ólmezzel, sőt gyakran saját testéből bocsátott vérrel jegyezte fel eszméit, hogy azokat a nemzetnek és az utókornak megmentse. Midőn pedig visszaadatott a szabadságnak, a szóalkotási műérzék és szófűzési választékosság teljes erejével fogott a szépproza újításához, melyet alkotni tudó lelke műfordításai és főképp eredeti levelei által sok tekintetben a tökély magaslátára emelt.

De vessünk egy pillantást és vizsgáljuk meg, minő elvet követett Kazinczy az idegen művek áttünetésében?

Goethe a németek nagy költője a fordításnak három nemét különbözteti meg; 1) midőn saját felfogásunkhoz mérve jutunk a külföld ismeretéhez; 2) midőn az idegen értelmet magunkévá téve, önértelemben törekedünk azt visszaadni; és 3) midőn a fordítást az eredetivel azonossá akarjuk tenni, hogy az eredeti helyét teljesen betöltse. Kazinczy mind a három fordítási nemet gyakorolta ugyan, de legnagyobb mérvben az utolsót, mert azon nemből remélte irodalmunknak remek művek általi gazdagítását, a mit eléggé indokolnak e szavai: „Nem néztem elégnak csak a munkát hozni által: azon voltam, hogy írom is általjöjjön minden szeretett sajtáságaival; azon, hogy ne én láttassam szólani az író helyett, hanem hogy ő általam.“

Hogy ezen célját a legkisebb részletekig el nem érte, azt nem annyira neki, mint a nyelv belső és sajtáságos tulajdonságainak róhatjuk fel. Mindazonáltal Ciceró és Sallust fordításaiban, mind ez ideig fölül nem mult, s az eredetinek páratlan szépségű másait mutatta fel.

Különben Kazinczy nem akarta irodalmunkat az idegen nyelveken írott művek halmazával elborítani, hanem a szépnek — habár többszöri megkisérlés után — művészi áthozatalát tökélyre emelni. Ezen elvét igazolja Báróczyhoz intézett levelében, midőn így szól: „Classicus nagyságu íróknak az a sorsuk, hogy tisztelőik egymással vetekedve próbálják rajtok saját erejüket. Én a Marmontel regéjének három fordítását ismerem németben s adnák a Musák, hogy a magyarban hat fordítását birhatnók. Kicsinosodásunknak én ugyan ez úton reményelek legkorább és legbizonyosabb kifejlést, s az írónál ennek kell az első és fő célnak lenni.“

S bárha Kazinczy a legnemesebb szándékkal küzdött a nyelv tökéletesítése mellett, többször vádoltott arról: mintha ő a nyelv természete ellenére a nyugati nyelvekben található rövideget erőszakkal is keresztül akarta volna vinni. Hogy kortársai közül többen ávatalan kezekkel fogtak a szavak nyirbálásához, hogy annál tökéletesebben adhassák vissza az eredetit, — az tagadhatlan. Ezt bizonyítják Kazinczy szavai is, midőn irányokban így nyilatkozik: „Újítani a nyelven csak annak szabad, a ki a maga nyelvét nem csak tudja, hanem tanulta is, a ki a régiebb és újabb classicusok munkáival ismeretes s a ki úgy ír, hogy még szabadságait is, mint a táncoló szép a törvénnyel nem egyező lépést, akár szorultságból tegye azokat, akár merő pajkosságból, szépségek gyanánt vétetheti. A hol a vétket sem szükségből nem tesszük, sem szépsége miatt nem, ott a véték — véték.“ De Kazinczy ismerve a nyelvnek sajtáságait és belső törvényeit, azoknak épségben tartása mellett, csak a szebb világgal, melynek szépsége igézőleg ragyogott feléje, kívánt egygyé forni. „Nem abban áll a fordítási művészség — ugymond — hogy az eredetinek semmi szavát el ne hagyjuk, meg ne változtassuk, hogy a mit mond, ugyanannyi sorban mondjuk, hogy az eredetinek varázs-homályát a józanság sovány és hideg tisztájára derítsük fel: hanem abban, hogy tisztelve nyelvünk alaptörvényeit, beszédünk azt a hatást tegye, mit az eredetiben, s hogy a másolat az előkép nemében legyen szép.“

A ki magának ily irányt tűz ki, s az ellene hibázókat figyelmezteti: önmaga azon hibába öntudatosan nem eshetik bele.

Igaz ugyan, hogy Goethe, Lessing, Molier, Osszian, Herder, Marmontel műveinek fordításaiban nem érte el a tökély azon magaslatát, melyet Ciceró és Sallustban; azonban ezt a keleti és nyugati nyelvek közötti belső különbözésnek tulajdoníthatjuk. Mindazonáltal irodalmunk s főleg szépprozáink ujjaszületése és az idegen nyelvekből kölcsönözött nagyszámu szavaknak új szavak általi kiküszöbölése, merészségének és határozottságának okozatai, melyek által a nemzetiség és hazafiság érzete is mind több tápot nyert; jóllehet Kazinczy is tapasztalta Bon Jonson eme szavainak igazságát: „Új szók csinálásának mindig csekély a jutalma s nagy a veszélye. Ha elfogadják a szót, csekély a hála, — ha elutasítják, bizonyos a szégyen!”

És ha van Kazinczynak hibája, az csak abban rejlik, hogy Horác példájára csak a fensőbb műveltségű és tudományos köröknek szentelte műveit; maga mondja: „Az új szónak és új szólásnak nem a mindennapi vagy ahhoz hasonló beszédben van helye; s még a hól van is, csak úgy van, ha a szó és szólás érthető, kedves és használt.” Holott egy, a művelődés kezdő állapotában levő nemzetnek — minő a miénk is volt — oly nyelv kell, a melyet a nép is érthessen; mert csak ily módon eszközölhető az általános emelkedés.

Ha azonban a fordításoknál tanusított szellemi emelkedettségét hibául tudjuk fel: teljesen gáncstalannak mondhatjuk őt tájrajzai és főkép leveleiben, melyek által nem csak irodalmunkban, hanem a világirodalomban is az elsők között foglal helyet. Nyelvének kitünő sajátja: a rövidség és egyszerűség, csinnal és tartalmassággal együtt. Bárha leveleiben épen úgy írt, mint a hogy beszélt: a szépnek ritka példányaait állította elő. Nemes gondolkodásának és jóakaratu törekvéseinek, melyekkel a fiatal nemzedéket ösztönözte és oktatta, fényes bizonyítékát képezi Kis Jánoshoz intézett egyik levele: „Betegen vettem leveledet, de feléledtem, s bajomat nem érzem többé. Ime midőn azon kesergek, hogy az a szent tűz, mely már csak kevesek szívében táplálatik, közelit elalvása felé, egy dicső lángot látok fellobbani véletlenül. . . . Örvendj, édesem, és ne csak literaturánknak örvendj, hanem örvendj magadnak is. Mert ha a te Berzesnyid csak titokban irogatta is, és vezérlésed nélkül, verseit: de őt a természetén kívül bizonyosan leginkább és legközelebb a te példád szólította a Musák tiszteletére. Nem azért mondom ezt, mivel ő hozzá te élsz legközelebb; hanem azért, mert, ámbár betűszerint igaznak hiszem, hogy megküldött verseiben semmit sem adtál a magadéból: de azoknak némely soraiban — és ez nekik legfőbb dicsérete! — egészen tégedet hallak zengen. — Adja Apolló, hogy ez a szeretetre méltó ifjú az légyen neked, a mi Mathissonnak lett Salis s Bürgernek Schlegel. Én csendes gyönyörűséggel nézem messzinnen azt a gyönyörű hajnalatot, melyet egünkön az a szép Phosphorus terjeszt, s kérem az élet fonalát nyújtó lángokat, hogy az enyémet el ne messék, míg megláthatom déli ragyogását. Első dolgom megolvasások után az volt, hogy alcaicusait leirjam; és a mai posta viszi az én Virágomnak, ki nem kevésbé érdemli mind szeretetemet, mind becsülésemet, mint az, kinél jobban senkit nem szeretek és becsülök — Kis. Képelem az ő örömet. Mert én nem tudom mit csudáljak inkább a mi új barátunkban, a szép, noha néhol hibás magyarságot-e, vagy a poetai bátor és harsogó ömledést? azt a jól elkészült nagy lelket s tanulását-e, vagy azt, a mi nélkül mindezt semminek venném, az ő szent hazafiságát? Kérd meg, hogy az ódák utjáról el ne térjen. Az őtet egykor főpolczig vezeti; s literaturánk itt kíván leginkább munkás kezeket, mert Virágom kívül nincs egy poetánk is a ki a Horác lantjának méltóságát érzette volna. De esküdjön meg, magát a lant Musájának szolgálatába avatván, hogy énekeit soha nem vesztegeti hasztalan magasztalásra, s innepek fényesítésére. Mondjad neki, hogy őtet szeretem. — Végy időt, minél hamarabb lehet és írd meg, hogy lelted Himfyt (Kisfaludy Sándort érti) s szólj a legapróságosabb részlet festéseig. Nem untatsz el engem azokkal, ha ő róla szólasz. A ki úgy énekel, nem lehet nem egyike a szeretetre legméltóbb embereknek; s egy bizonyos nemű lelkek szerették egymást, minekelötte tudták vala, hogy vannak. . . . A Gráciák körülünk megfűzték a magok virágláncaikat, s szövetségünk megszakadhatatlan. Mondjad Himfynek, nyugtalan vagyok érteni, hogy szeret —“

E csekély idézet eléggé feltűnteti, hogy Kazinczy nyelve az epistolographiában a mily egyszerű, épen oly elragadó; gondolatai és érzelmei az élettapasztalatokban a mily dúsak, aként nem nélkülözik a szeretet leghűbb kinyomatait sem. „Kazinczy a szerelem és hazafiság közt osztja meg szívét — ugymond Toldy Ferenc — s ha néha tán mást látszik is megragadni képelete, ismét a hazára tér vissza, mintha csak azért csapongott volna más tárgyakra, hogy új szempontból, új hasonlatban emelje ki a hazát és honszerelmet, a szabadságot és nemzetiséget. Erkölc s birójává lesz a kornak, majd szeliden emlékeztetve őt kötelességeire, az ember magasabb rendeltetésére; majd ostorozva az elkorcsult erkölcsöket, a gyáva kort, mely bámulva s remegve néz fel a völgyből őseinek sziklavárait; majd ezek erejét s hűségét, áldozatkészségét s kitartását mutatva fel neki követendő példakul.“

Hogy sikerült-e ezen buzgó törekvése folytán legfőbb óhajának — a nemzeti irodalom felvirágoztatásának — megvalósítása: eléggé bizonyítja diszlő irodalmunk, mely az ő nyomdokain, az általa alapított „kör“ által jutott jelenlegi állására. Mert, ha Kazinczy nem kezdi meg nyelvünk széptani reformját, s az irodalmi termékek nemesítését: ma — alkalmasint — nem birnánk oly nyelvet, mint a minőt birunk. — „Semmi sem történik e világon ok és egybefüggés nélkül, ugymond Kölcsey Ferencz: a mi történik ma, annak magvai század előtt s talán senkitől nem sejtve hintettek el; s a mi történni fog század után, az a mostani tettekből, gondolatokból, vagy talán csak sejdítésekből ver magának gyökeret.“ — S bárha akkor a megérdemlett méltánylást nem nyerte el, tántoríthatatlanul munkálkodott; mert nem a jelenért, hanem a jövőért küzdött; s az elismerést nem korától, hanem az utódoktól várta. „Az igazságos maradék — ugymond — mindenkinek megszabja érdemlett bérét, s a mit hagyok, úgy hiszem azt! heviteni fog szívemet, mikor már nem leszek is.“ Egy ily bölcs és nemeslelkű hazafi, kinek a jövőendő nemzeti felvirulás volt vágyainak legfőbbike, — megérdemli, hogy neve az utókor által mindenkor hálás tisztelettel említették, sőt Petőfyvel szólva, „kötelessége volna minden emelkedettebb lelkű magyarnak életében legalább egyszer Széphalomra zárandokolni, mint a mohamedának Mekkába, — mert a hely, hol Kazinczy fekszik, szent hely.“

Móricz Gyula,
magyarirodalom-tanár.

TANÁRI KAR.

Sorszám	A tanár neve	Tantárgyak, melyeket előadott	Osztályok, melyekben tanított	Előadásainak hetenkénti óraszámja	Jegyzetek
1.	Bors Lázár , világi, hites ügyvéd és az országos középtanodai tanáregylet tagja	Latin nyelv	VIII.	5	A főgymnasium igazgatója.
2.	Csiby Tamás , egyházi	Magyar nyelv Mennyiség- és természetrajz Természettan	III—VI. V. III.	17	Értekezleteti jegyző és a gymnasium könyvtárának őre.
3.	Daróczy János , világi	Történelem	III—VIII.	17	VI-ik osztály főnöke.
4.	Körödy Endre , egyházi	Latin nyelv Természettan Bölcsészettan	II. I. II. VII. VIII.	18	II-ik osztály főnöke.
5.	Kovács Antal , világi, hites ügyvéd és az országos középtanodai tanáregylet tagja	Német nyelv Mennyiségtan	III. IV. III. és VI—VIII.	16	VIII-ik osztály főnöke és a zenedealap pénztárnoka.
6.	Lukácsy Manó , világi	Latin nyelv	V—VII.	17	V-ik osztály főnöke.
7.	Móricz Gyula , világi	Magyar nyelv Földrajz Testgyakorlat	I. II. VII. VIII. I—III. I—VIII.	22	III. o. főnöke, oklev. tornatanár; a helyb. áll. főreáltanodában is tanítja a tornászatot het. 46.
8.	Nagy István , egyházi	Mennyiségtan	I. II. IV. V.	17	IV-ik osztály főnöke.
9.	Poszler János , egyházi	Hittan	II—VIII.	14	A sz. Imre-növelde igazgatója és felgymnasiumi hitszónok.
10.	Szabó István , egyházi	Hittan Latin nyelv	I. III. IV.	18	I. o. főnöke, a sz. Imre-növelde aligazgatója, algymn. hitszónok és az ifjúsági könyvtár őre.
11.	Török Gyula , világi, az országos középtanodai tanáregylet tagja	Természettan és vegytan Természettan	IV. VII. VIII. V. VI.	14	VII-ik osztály főnöke és a természetjár őre
12.	Jánossy Péter , világi (ideiglenes)	Görög és német nyelv	V—VIII.	19	
13.	Lukács Sándor , világi, akadémiai festő	Rajz Szépirodalom	I—IV. I. II.	18	A helyi r. k. főelemi iskolában is tanítja a rajzot hetenként 3 órában.
T a n i t ó k.					
1.	Liskay Károly , világi	Művészet	I—VIII.	2	Ns udvarhelyszéki tisztségi írnok.
2.	Kozák Márton , világi	Zene	Önként vállalkozóknak	4	A városi zenekar vezetője.

AZ IFJUSÁG ÉRDEMSOROZATA.

ELSŐ OSZTÁLY.

A tanuló neve	Magavise- lete	Szorgalma	Hittan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Természet- rajz	Mennyiség- tan	Rajz	Testgya- korlat	Szépírás	Ének	Általános sorozat
Balázs Károly	3	3	4	4	4	3	4	4	3	4	3	3	I. r.
Barabás Lajos, ism.	3	3	2	3	3	2	2	3	2	2	3	3	I. r.
Ferenczi János	3	4	4	4	5	4	4	5	2	3	3	3	II. r.
Ferenczi Márton	3	2	3	2	3	2	3	4	3	3	3	2	I. r.
5 Gáspár Ferencz	4	4	4	5	5	5	5	4	1	4	2	4	II. r.
Goór Albert, ism.	4	4	4	4	4	3	4	4	1	3	2	2	I. r.
Incze István	3	2	2	1	2	2	2	2	1	2	1	1	jel.
Jakab Lajos	4	4	3	3	4	3	4	4	4	4	3	3	I. r.
Kovács Sándor, v. m.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
10 Lőrincz János	3	4	3	5	5	5	4	5	3	4	3	3	II. r.
Pakot Elek, ism.	3	3	3	2	4	2	2	3	3	4	3	3	I. r.
Pap Lőrincz	4	4	4	4	4	4	3	4	3	4	3	3	I. r.
Sándor István, ism.	4	4	4	4	4	4	4	4	3	4	3	4	I. r.
Stern József	4	5	4	4	5	5	5	5	3	2	3	4	II. r.
15 Szabady Lajos	3	3	2	1	2	1	3	3	2	4	1	2	I. r.
Szabó Bálint	4	6	4	5	5	5	5	5	4	4	4	4	II. r.
Szabó István	4	4	4	4	5	4	4	5	4	4	4	4	II. r.
Szabó József	3	3	3	3	3	2	2	4	2	3	3	3	I. r.
Szeles Albert, ism.	3	3	2	3	3	2	2	3	2	3	3	1	I. r.
20 Tibád Árpád, ism.	3	3	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3	I. r.
Ugron Lajos, ism.	4	3	4	4	2	4	3	4	3	2	2	2	I. r.
Bajkó Gyula, magántanuló													

MÁSODIK OSZTÁLY.

Balázi János	2	2	1	1	1	1	1	2	2	4	3	2	kit.
Bartos Dénes	3	2	1	1	1	1	1	2	1	4	2	3	kit.
Benedek Ferencz	3	3	2	3	3	1	2	3	3	3	3	3	I. r.
Farkas Gábor	2	3	1	1	1	2	2	3	3	3	3	1	jel.
5 Gergely Ferencz, ism.	4	3	3	3	4	4	1	4	3	3	3	3	I. r.
Pál Sándor, öszt.	3	3	3	3	3	3	3	4	3	4	3	3	I. r.
Pap Albert	2	2	1	1	1	2	1	2	1	4	2	3	kit.
Simó Antal	3	3	4	3	4	3	3	4	3	3	3	2	I. r.
Simó Balázs	4	3	3	4	4	3	3	4	3	2	3	3	I. r.
10 Simó István	4	4	3	4	5	3	4	4	3	3	3	4	II. r.
Szálasi József	4	3	2	4	4	2	1	3	2	2	2	3	I. r.
Széplaky Ödön	2	2	1	1	1	1	1	3	2	2	1	1	jel.

HARMADIK OSZTÁLY.

A tanuló neve	Magavise- lete	Szorgalma	Hittan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Német nyelv	Földrajz	Történelem	Mennyiség- tan	Természet- tan	Rajz	Testgya- korlat	Ének	Általános sorozat
Benke János	2	2	1	2	3	2	1	2	2	2	1	3	2	jel.
Boér Lázár, gör. kath.	4	3	4	4	4	4	3	4	4	4	1	4	3	I. r.
Jakab Imre	4	4	2	4	5	4	4	4	4	4	3	4	2	II. r.
Kiss János	4	4	4	4	5	2	4	5	2	4	2	3	3	II. r.
5 Kovács József, öszt.	2	2	1	1	4	4	2	2	3	1	2	3	1	I. r.
Lakatós Gáspár	3	4	3	4	4	4	4	5	3	4	3	3	2	II. r.
László Albert, h. v., t. v.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Lőrincz János, öszt.	3	2	2	3	2	2	4	3	2	3	3	3	2	I. r.
Máté István	2	2	2	3	3	2	1	2	3	2	3	3	3	I. r.
10 Novák Sándor	4	3	3	3	4	1	4	3	2	4	4	4	3	I. r.
Nyerges Gyula	3	3	2	2	4	2	2	3	3	3	3	4	2	I. r.
Osváth Miklós	2	2	2	2	2	2	2	3	2	3	3	4	2	I. r.
Sebestyén Dénes	3	4	2	3	5	4	2	4	4	3	1	4	4	II. r.
Szabó Károly	4	3	2	4	4	3	2	3	3	4	3	4	3	I. r.
15 Szántó József, öszt.	3	3	1	2	3	2	1	2	2	2	2	2	1	jel.

NEGYEDIK OSZTÁLY.

A tanuló neve	Magavise- lete	Szorgalma	Hittan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Német nyelv	Történelem	Mennyiség- tan	Vegytan	Rajz	Testgya- korlat	Ének	Általános sorozat
Benedek Albert	4	3	3	4	5	4	3	4	4	2	4	3	II. r.
Farkas Zalán, öszt.	4	2	1	2	1	1	1	1	1	3	2	2	kit.
Gerich Ferencz	4	3	2	3	4	2	2	3	3	2	2	3	I. r.
Hickmann Károly	3	3	2	4	4	4	2	4	3	3	4	1	I. r.
5 Márton Mózes, v. e. k.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Muntyán Miklós, v. e. k.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Péterfi Gáspár, öszt.	4	3	1	3	3	2	1	3	2	2	3	2	I. r.
Sántha Bálint	3	3	2	3	4	4	3	4	2	3	3	3	I. r.
Sebestyén Mózes, öszt.	2	1	1	1	2	1	1	1	1	1	2	1	kit.
10 Szabó János, öszt.	2	3	1	2	3	3	3	2	1	2	3	1	I. r.
Szabó József	4	3	2	4	4	4	3	4	3	2	2	1	I. r.
Szörcey Imre, ism., v. e. k.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

ÖTÖDIK OSZTÁLY.

A tanuló neve	Magavise- lete	Szorgalma	Hittan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Német nyelv	Mennyiség- és természet- tani földrajz	Történelem	Természet- rajz	Mennyiség- tan	Testgya- korlat	Ének	Általános sorozat
Ágotha Gergely, v. e. k.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Balázs András, öszt.	3	2	1	1	2	1	1	1	2	2	2	1	2	jel.
Bőjthy Károly, öszt.	2	2	1	2	2	1	1	2	2	1	2	2	2	jel.
Csiszér Lajos	3	2	2	2	2	2	2	2	3	2	3	1	1	I. r.
5 Incze Antal, öszt.	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	3	1	kit.
Kádár Ákos, öszt.	3	2	1	2	2	2	3	2	2	1	2	3	3	jel.
Keresztes József	3	3	3	4	4	4	4	4	4	4	4	2	2	I. r.
Süller István, öszt.	2	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	2	2	kit.
Szabó Gábor	3	3	2	3	3	3	3	3	3	3	4	3	3	I. r.
10 Tamás Albert	2	2	1	2	2	1	1	1	1	1	2	2	2	jel.
Tamási Áron, öszt.	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	1	kit.
Vaszi János	3	3	2	3	3	4	4	3	2	2	4	3	3	I. r.
Vorsatz Antal	3	3	4	4	4	4	4	3	4	2	4	3	3	I. r.

HATODIK OSZTÁLY.

A tanuló neve	Magavise- lete	Szorgalma	Hittan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Német nyelv	Történelem	Természet- rajz	Mennyiség- tan	Testgya- korlat	Ének	Általános sorozat
1 Albert János, öszt.	2	2	1	2	3	2	2	2	1	2	2	1	jel.
Bajna Ferencz	2	3	2	2	3	4	4	2	3	3	2	2	I. r.
Balog Vendel, öszt.	2	2	1	1	2	2	2	2	1	2	2	1	jel.
Barabás Domokos, öszt.	2	2	1	2	2	1	2	1	1	3	2	1	jel.
5 Benédék Bálint, öszt.	3	3	1	3	3	2	3	2	2	3	4	2	I. r.
Kiss Dénes, öszt.	3	2	1	2	3	2	2	2	1	3	3	1	I. r.
Kiss Mózes, öszt.	3	2	1	2	2	1	1	2	1	3	3	2	jel.
Kozák Ferencz	3	3	3	4	4	3	2	3	2	4	2	1	I. r.
Pál Antal, öszt.	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	kit.
10 Ugron Antal, öszt.	2	3	2	3	4	3	4	3	3	4	2	—	I. r.
Veres Ferencz, öszt.	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	kit.

HETEDIK OSZTÁLY.

A tanuló neve	Magavise- lete	Szorgalma	Hittan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Német nyelv	Történelem	Mennyiség- tan	Természet- tan	Bölcsészet	Testgya- korlat	Ének	Általános sorozat
Balla Gyula, öszt.	3	2	1	1	3	4	3	1	2	1	1	1	1	I. r.
Biális Ferencz, öszt.	3	2	1	3	2	1	1	1	1	1	1	2	2	jel.
Csengery Gyula	2	1	1	1	2	1	1	1	3	1	1	1	—	jel.
Daró Alajos, öszt., t. v.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5 Lakatos Dénes, öszt.	3	3	2	3	3	4	3	3	4	2	2	2	2	I. r.
Soó Dénes, †	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

NYOLCZADIK OSZTÁLY.

Bajkó Móríc, öszt.	3	3	2	2	3	4	4	2	3	2	3	2	1	I. r.
Balázi Dénes, öszt.	2	2	1	1	1	2	2	1	1	1	1	2	1	kit.
Balog Tamás, öszt.	2	1	1	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	kit.
Bors Benedek	3	3	3	3	3	4	4	4	4	3	4	4	—	I. r.
5 Fejér Albert, öszt.	2	2	1	1	3	4	3	2	4	2	2	2	1	I. r.
Gál Miklós, öszt.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	kit.
Imre Ferencz, öszt.	3	3	2	3	3	4	4	4	4	3	4	2	1	I. r.
Jelinek Rezső, öszt.	3	3	2	3	3	4	2	3	3	3	4	3	1	I. r.
Petres András, öszt.	2	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	—	1	kit.
10 Soó Gáspár, öszt.	2	2	1	1	1	2	1	1	1	1	1	2	1	kit.
Szacsavay András, öszt.	2	2	1	1	3	3	3	2	3	2	2	2	1	I. r.

Ezen VIII. osztályosok közül az érettségi vizsgálatot kiállotta öt jó és három elégséges eredménnyel; visszautasított kettő 3 hónapra, egy pedig félére.

A beírt tanulók összes száma: 102. Az év végén: 96.

Az érdemsorozatban használt számjegyek értelme.

Számjegy	Magaviseletre nézve	Szorgalomra nézve	Előmenetelre nézve
	a n n y i m i n t		
1	példás	ernyedetlen	kitűnő
2	dicséretes	kitartó	jeles
3	jó	kellő	jó
4	törvényszerű	hanyatló	elégséges
5	nem törvényszerű	csekély	elégtelen
6	—	semmi	rosz

Egyéb rövidítések magyarázata:

g. kath. = görög katolikus; h. v. = helvét vallású; ism. = ismétlő; öszt. = ösztöndíjas; t. v. = tanodát változtatott; v. e. k. = vizsgálatok előtt kilépett; v. m. = vizsgálatlan maradt; † = meghalt; kit. = kitűnő; jel. = jeles; I. r. = elsőrendű; II. r. = másodrendű.

Statistikai kimutatás.

Osztály	Vallási tekintetben				Nemzetiségi tekintetben			
	Rom. kath.	Gör. kath.	Helv. vall.	Összesen	Magyar	Német	Román	Összesen
I.	22	—	—	22	21	1	—	22
II.	12	—	—	12	12	—	—	12
III.	13	1	1	15	14	—	1	15
IV.	12	—	—	12	11	—	1	12
V.	13	—	—	13	13	—	—	13
VI.	11	—	—	11	11	—	—	11
VII.	6	—	—	6	6	—	—	6
VIII.	11	—	—	11	11	—	—	11
I–VIII.	100	1	1	102	99	1	2	102

J e l e n t é s.

1.) A tanári testület személyzetében három változás történt, t. i. néhai Lakatos János helyébe rendeltetett Jánosi Péter, világi; Barácsi Albert szentegyházasi-oláhfalvi lelkésznek választván, helyébe rendeltetett Szabó István, egyházi; végre Csizsér Péter rajztanár a helybeli kir. állami reáltanodához tétetvén által, helyébe rendeltetett Lukács Sándor világi, akadémiai festő. Ezek közül a két első hivatalát elfoglalta a tanév kezdetén; az utóbbi pedig január közepén, helyettesítvén addig a rajztanítást Mórincz Gyula és Török Gyula tanárok.

2.) Az új pótanoda ezen tanév kezdetével vétetett használatba, felszereltetvén abban egy rajzterem 24 személyre, egy szoba ideiglenesen régi padokkal egy osztály számára és egy szoba természettárnak, mely azonban nedves volta miatt a céljának nem fog megfelelni.

3.) A gymnasium könyvtára ez évben 42 db könyvvel gyarapodott, melyek részint vásároltattak, részint ingyen küldettek.

A magyar tudományos akadémia az értesítő- és értekezésekből 46 füzetet volt szives megküldeni, melyek a fennebb jelzett könyvek közé nincsenek beszámítva.

Ide járul a gymnasiumnak járó „Népiskola“ és „Természet“, továbbá négy folyóirat: „Az országos középtanodai tanáregylet közlönye“, „Magyar nyelvőr“, „Magyar tanügy“ és „Földrajzi közlemények“; végül az erdélyi

muzeumegylet választmánya ajándékából: „Az erdélyi muzeum“ és „Az erdélyi muzeumegylet évkönyvei“; valamint a különböző tanintézetek által megküldött tudósítvány-példányok, összesen 100 db.

Az ifjúsági könyvtár ez évben 12 darabbal szaporodott.

4.) A természet- és vegytani eszközök 17-félével való szaporítására a tandíjból 116 ft 25 kr fordított.

5.) A tornaeszközök javítására csak azon 25 ft állott rendelkezésünkre, melyet a múlt évre a szék tisztsége haszonbér fejében fizetett a tornahelyiségnek a reáitanulók által történt használataért.

6.) A rajzhoz 73 db W. Hermés-féle rajzminta hozatott 8 ft 35 kr értékben.

7.) A zenedealap 17 ft 50 krral gyarapodott, s így ezen alap állása ma 930 ft o. é. teszen.

Jött ugyan még be az ifjúság által dec. 26. és 27-én rendezett színi előadásból 94 ft 89 kr és több jöltevévőktől 24 ft; de ezen összesen 4 db hangszer n. m. a) egy röpkürt, b) tromba primo, c) tromba secundo és d) bombardon vásároltatott. Ennél fogva a zenetanulásra önként vállalkozott ifjak a tanítót ez évben is sajátjukból fizették, hozzájárulván a tanári testület is a tanulás tartama alatti 5 hónap alatt havonként 7—7 forint pótlással.

8.) A különböző tekintetben kitünőbb tanulók megjutalmazása s ez által a buzgalom élesztése végett több nemeslelkű — de megnevezeteni nem akaró — tanügybaráttól bejött 5 db császári és 1 db magyar arany, 1 db 1 frtos ezüst tallér, papírpénzben 21 ft 73 kr, két toboz rajzeszköz és Lukácsfy Manó tanártól 9 db könyv; ezekhez járulván még azon könyvek, melyek a tanulmányi alapból járó 21 frton szoktak bevásároltatni

9.) Az ifjúság zászlója az idő viszontagságai által használhatatlanná tétetvén, Lukács Sándor rajztanár sziveskedett új képeket festeni, Lukácsfy Manó tanár pedig szép selyemkelméből felszereltetni, s így e két nemes tanügybarát áldozatkészségéből ifjúságunk egy díszes zászlóval ajándékozott meg; felszenteltetvén az a helybeli ftdő esperes-plebános ur által.

10.) A szóbeli érettségi vizsgálat nsgos kir. tanácsos és tank. főigazgató úr elnöklete alatt július 14-én tartatott meg; az írásbeli vizsgálat azelőtt t. i. jun. 22—27. megtartatván; a többi vizsgálatok pedig július 11—24. folytak le.

Legyen hála az Istennek, s áldás tőle a tanuló ifjúság jöltevévőinek!

Figyelmeztetés.

A jövő tanév október 1-én kezdődik, még pedig úgy, hogy 1., 2., 3., 4. és 5. napján a beírások történnek, s egyszersmind a jelenlenni óhajtó szülők kedvéért a fölvételi, javító-, pót- és magánvizsgák tartatnak. 6-án a Szentlélek segítségül-hívása után az iskola ünnepélyesen megnyitattik, és a rendes tanítás megkezdődik.

A gymnasium 1-ső osztályába csak a 9-ik évet betöltött, vagy idősb növendék vétethetik fel, a 4-ik elemi osztályból hozott általános kielégítő bizonyítvány és a keresztlevél előmutatása mellett; s ha a fölvételi vizsgálatot is kielégítő eredménnyel kiállotta.

A t. szülők vagy gyámnokok kéretnek a beírással kitűzött napokon beíratás végett pontosan és személyesen megjelenni, annyival is inkább, mert az igazgatóság híre, s beleegyezése nélkül szállást fogadni nem szabad.

A beírások alkalmával minden tanuló köteles tandíj fejében egész évre 4 ftot, ifjúsági könyvtári illetékül pedig a felgymnasiumban 50, az alsóban 25 krt befizetni.

Azon tanulók, kik pót- vagy javító-vizsgálatot szándékoznak tenni, eziránti folyamodványaikat augusztus hó 8-ig a gymn. igazgatóságához kötelesek benyújtani. Későbbi kérvények csak a rendkívüli akadály bizonyítása esetében vétethetnek figyelembe.

Sz.-Udvarhelytt, 1874. évi július hó 26-án.

Bors Lázár, s. k.
igazgató-tanár.

